

УДК 342.9

ДОКТРИНАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

THE DOCTRINAL UNDERSTANDING OF CORRUPTION IN UKRAINE

Глушко Є.В.,
аспірант
Університету сучасних знань

У статті досліджуються питання визначення сутнісного змісту поняття корупції на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Проаналізовано наукові підходи до характеристики категорій «корупція». Доведено, що соціальний вимір корупції з урахуванням її морально-психологічних характеристик має найбільш потужний негативний потенціал.

Ключові слова: громадськість, категорія, поняття громадськості, ознаки громадськості, вимір, співвідношення, протидія, корупція.

В статье исследуются вопросы определения сущностного содержания понятия коррупции на современном этапе развития украинского общества. Проанализированы научные подходы к характеристике категорий «коррупция». Доказано, что социальное измерение коррупции с учетом ее морально-психологических характеристик имеет наиболее мощный негативный потенциал.

Ключевые слова: общественность, категория, понятие общественности, признаки общественности, измерение, соотношение, противодействие, коррупция.

In the article the questions of determination of essence maintenance of concept of corruption are probed on the modern stage of development of Ukrainian society. The scientific going is analysed near description of categories «corruption». It is well-proven that social measuring of corruption taking into account its morally psychological descriptions has the most powerful negative potential.

Key words: public, category, concept of public, sign of public, measuring, correlation, counteraction, corruption.

Постановка проблеми. Останнім часом рівень корумпованості українського суспільства виріс і став однією з гострих проблем сучасності. Це негативне явище створює реальну загрозу безпеці, демократичному розвитку держави та суспільству, конституцій-

ному ладу: підриває авторитет країни, завдає шкоди демократичним засадам управління суспільством, функціонуванню державного апарату, обмежує конституційні права та свободи людини, громадянина, особливо пересічних осіб, порушує принципи вер-

ховенства права, встановлений порядок здійснення повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади, управлінських структур приватного сектора, руйнує моральні та суспільні цінності, дискредитує державу на міжнародному рівні.

Стан дослідження. Аналіз відповідної наукової літератури свідчить про те, що останніми роками науковці приділяли чималу увагу дослідженням окремих аспектів протидії корупції. Так, серед науково-теоретичних розробок протидії корупції необхідно виділити праці таких відомих науковців, як М. Бездольний, Р. Кулаковський, М. Мельник, Е. Молдован, С. Мосьондз, І. Печенкін, О. Хмара та інших.

Однак у цих працях розкриваються лише окремі аспекти розуміння цієї категорії, яка аналізується переважно у сферах природоохоронної діяльності, громадського контролю або з точки зору публік рілейшнз. Доктринальне ж розуміння цього категоріального поняття на сучасному етапі розвитку українського суспільства залишається недослідженим.

Виклад основного матеріалу. Корупція є багатоаспектним поняттям, оскільки може мати прояв під час здійснення державотворення, у тому числі правотворення, публічного управління, господарської діяльності тощо. Як указує В. Скулиш, проблеми варіативності та неоднозначності в підходах до визначення поняття «корупція» виникають переважно через відсутність єдності державно-управлінських підходів у сфері подолання цього явища. Інакше кажучи, державна політика у сфері боротьби з корупцією є не настільки жорсткою, наскільки цього вимагають сучасні вітчизняні реалії. Крім того, вітчизняне законодавство, що є прямою проекцією політичної волі влади на процеси регулювання суспільних відносин, не забезпечує ефективного подолання корумпованості чиновницького апарату [1, с. 117]. З іншого боку, потрібно зауважити, що на рівні українського законодавства відбувалася еволюція легальних підходів стосовно розуміння явища корупції, яка була зумовлена як міжнародною практикою й об'єктивними реаліями державного будівництва, так і політичними кон'юнктурними питаннями.

Тлумачення поняття корупції в українському законодавстві надавалося в нормативно-правових актах спеціального антикорупційного характеру. Так, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» під корупцією розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [2].

Принагідно зауважимо, що на рівні доктрини на той час висловлювалася позиція про те, що корупція тісно пов'язана з організованою злочинністю та насамперед (чи лише) стосується набуття вигоди матеріального характеру. Наприклад, М. Камлик і Є. Невмержицький вважають, що корупція – це діяльність службовців, пов'язана зі зловживанням службовим становищем із метою отримання незаконних прибутків і пільг матеріального характеру. Розкриваючи

багатоплановий характер цього зловживання, вони пов'язують її з організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле [3, с. 71–74]. Безумовно, такий підхід суперечить новим положенням чинних ратифікованих Україною міжнародних актів антикорупційного спрямування. При цьому навіть у той історичний період досить чітко простежувалися теоретичний та правозастосовчий аспекти цієї юридичної категорії, зумовлені вкрай негативною ситуацією, пов'язаною з нею на теренах України: корупційні схеми діяли на всіх суспільних щаблях у всіх сферах життєдіяльності соціуму.

У подальшому на рівні ст. 1 Закону № 3206-VI було закладено розуміння корупції як використання особою, зазначеною в частині першій ст. 4 цього закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 4 цього закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [4].

У цьому контексті потрібно зауважити, що в 2000-х рр. порівняно з 90-ми рр. визначення корупції стало більш деталізованим: додається телеологічний аспект (мета одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, схилити особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей); робиться акцент на використанні службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей, а не суто діяльність, спрямована на протиправне використання наданих повноважень; змінюється перелік осіб-правопорушників; винесення на передній план неправомірної вигоди як основної кваліфікуючої характеристики корупційних діянь. Загалом необхідно відзначити, що друга з наведених вище дефініцій кореспондує складу злочинів за Розділом XVII Кримінального кодексу України, хоча й не міститься прямої відсилки на відповідні правові норми. Також потрібно враховувати той факт, що з огляду на чинне правове регулювання наслідків корупційних діянь корупція може бути пов'язана як з адміністративними, так і кримінальними деліктами.

Водночас із 2014 р. в Законі № 1700-VII було сформульовано дещо видозмінене поняття корупції як використання особою, зазначеною в частині першій ст. 3 цього закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 3 цього закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень

чи пов'язаних із ними можливостей [5]. Новелізація чинного підходу щодо тлумачення сутності корупції заснована на таких положеннях, як розширення об'єктивної сторони деліктів (не лише використання наданих службових повноважень, але й пов'язаних із ними можливостей як одночасно, так і окремо).

Отже, простежується багатовимірність корупції. Зокрема, В. Попов визначає корупцію як складне явище, що проявляється одразу й однаково в трьох аспектах: політичному, соціально-економічному та правовому [6, с. 56–57]. Р. Тучак правову природу корупції також розуміє через тріаду: політичний аспект втілюється в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади та використанні їхніх можливостей для задоволення своїх злочинних потреб; соціально-економічний аспект полягає в спотворенні (викривленні) корумпованим держпаратом рішень держави із соціально-економічних питань, а також численними випадками допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління; правовий аспект корупції характеризує лобіювання інтересів у процесі законотворчої діяльності [7, с. 203–209].

Дійсно, можна погодитися з тим, що корупція може розглядатися в політичному, соціально-економічному та правовому (або психолого-правовому) сенсі. З іншого боку, саме охарактеризована вище позиція такого науковця, як Р. Тучак викликає низку зауважень. Навряд чи доцільно зводити правовий аспект корупції суто до порушень процедури законотворчості (залежно від наслідків корупції), хоча в аспекті протидії вказаному явищу саме ці питання й становлять істотну цінність. Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що пануючий у 90-х рр. минулого століття підхід щодо домінування матеріального прояву неправомірної вигоди досі простежується в політичному аспекті категорії корупції через категорію зловживання владою, посадовим чи службовим становищем. При цьому, зважаючи на сучасну соціально-політичну ситуацію в Україні, вагомого значення набуває з'ясування сутності корупції саме в політичному забарвленні.

Так, корупція як соціально-політична категорія в аспекті її загальносоціальних і спеціально-кримінологічних характеристик впливає на процеси формування державної політики через політичну волю тих суб'єктів владних повноважень, які мають відношення до реалізації політичної волі, у тому числі й за напрямом протидії цьому негативному явищу. Наприклад, М. Мельник під політичною корупцією розуміє посадові зловживання суб'єктів, наділених політичною владою (політичних і державних діячів, публічних службовців вищого рівня), спрямовані на досягнення політичних цілей (утримання та зміцнення влади, розширення владних повноважень) та/або з метою збагачення [8, с. 69]. У цьому сенсі корупція є зумовлюючим фактором як корупційної спрямованості політичних діячів, так і антикорупційної діяльності держави. З іншого боку, запропонована вище дефініція може бути прийнятною суто для корупції в політичному сенсі, оскільки не відо-

бражає її правових характеристик щодо підстав і порядку притягнення правопорушників до юридичної відповідальності.

Зокрема, І. Машковська, Ю. Мірошник, Є. Скулиш сприймають корупцію як суто протиправну діяльність, що полягає в підкупі державних службовців і громадських діячів, хабарництві та зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, зайнятті чиновниками підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб тощо [9, с. 138–144; 10, с. 138–145; 1, с. 153–164]. Таким чином, необхідно наголосити на тому, що корупція в правовому вимірі спирається на закріплені на рівні правозастосовчих актів об'єктивні склади правопорушень, але саме останні й визначають сутність корупційних діянь. Це обумовлює змістовне наповнення основного показника корупції – суспільна небезпечність діяння. У цьому сенсі неминуче потребує врахування вагома роль громадськості в протидії такому явищу, коли через зміни в критичній точці суспільної свідомості правові норми набувають відповідної спрямованості.

Принагідно зауважимо, що, на думку С. Рогульського, М. Мельника, правова складова корупції відображається в гальмуванні прийняття необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення. Тобто науковці виділяють у корупції насамперед правову структуру як первинну основу протиправної діяльності чи бездіяльності. Соціально-економічні та політичні чинники корупції є вторинними або надбудовою над її правовою основою [11, с. 153–164; 8, с. 74]. У відображеному вище контексті втілено підхід стосовно цілісного сприйняття корупції як об'єктивної реальності за напрямом співвідношення відповідного явища з його негативними соціально-економічними проявами. При цьому економіко-правова складова такого підходу стосується обрахунку збитків на підставі викладених у нормативно-правових актах методологічних орієнтирів і зі зваженням на негативні результати, які, зокрема, можуть бути виявлені після тривалого проміжку часу з моменту вчинення конкретного делікту.

У соціальному ж вимірі корупція має онтологічно-функціональне забарвлення. В онтологічному сенсі корупція як соціальне явище вбирає в себе негативні прояви суспільної свідомості, включаючи кримінальну психологію соціуму, зумовлені історичним аспектами розвитку конкретної країни. Натомість контрадиктний характер має функціональний аспект корупції, оскільки, незважаючи на можливість стосуватися процедурного вияву онтологічних корупційних характеристик, охоплює діяльність громадськості в правових механізмах протидії корупції. Крім того, необхідно зауважити, що охарактеризовані вище політичний та правовий аспекти корупції також визначають соціальну сутність указанного

явища. При цьому вагому роль відіграє адміністративно-правовий вимір протидії корупції: корупція насамперед виникає під час здійснення публічного управління та не може існувати без владної складової (суб'єктній критерій).

Отже, потрібно зазначити, що корупція як соціальне явище охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень із метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Водночас необхідно розуміти, що соціальний вимір корупції неможливий без урахування її морально-психологічних характеристик, що є зумовлюючим фактором становлення та розвитку корупції як соціального явища. Як зазначає В. Гвоздецький, морально-психологічні наслідки корупції проявляються в тому, що вона є потужним фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології; нищить духовні та моральні цінності; сприяє поширенню в суспільстві кримінальної психології; знижує мотивацію службових осіб у сфері державного управління, а також громадян у різних сферах соціального життя [12, с. 143].

Висновки. Враховуючи викладене, соціальний вимір корупції з урахуванням її морально-психологічних характеристик має найбільш потужний негативний потенціал, оскільки масштабність цього явища створює аномальне викривлення етико-правових міжособистісних інтеракцій, коли корупція сприймається як соціальна норма суспільної поведінки та взаємовідносин влади, публічної адміністрації та членів громадянського суспільства. У доктрині вважається, що саме така психологічна атмосфера була притаманна радянському суспільству та що специфікою «світсько-радянського» суспільства тривалий час був принцип «ти – мені, я – тобі». Відповідно, значна частина населення країни буквально, як губка, увібрала в себе ці принципи та нерідко слідувала їм, тим більше, що у багатьох випадках і в тих умовах інакше не можна було «дістати дефіцит», створити, здійснити, кудись влаштуватись тощо. У цьому контексті на сучасному етапі розвитку українського суспільства саме активна участь громадськості в протидії охарактеризованим вище негативним проявам слугуватиме основою для взаємовідносин держави, її інститутів, посадових та службових осіб з особами в природно-правовому та позитивно-правовому вимірах із метою задоволення публічного інтересу та особистих потреб легальними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скулиш В. Сутність та значення корупції як кримінально-правового явища / В. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2013. – Вип. 714. – С. 115–119.
2. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР (втратив чинність 1 січня 2011 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Ст. 266.
3. Камлик М. Корупція в Україні / М. Камлик, Є.В. Невмержицький. – К. : Знання, 1998. – 186 с.
4. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI (зі зм. і доп. станом на 26 квітня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII (зі зм. і доп. станом на 4 березня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
6. Попов В. Проявление коррупции в современных условиях / В. Попов // Коррупция в России: состояние и проблемы : матер. конф. – М. : Институт МВД России, 1996. – С. 55–57.
7. Тучак Р. Корупція як соціально-правове явище / Р. Тучак // Актуальні проблеми державного управління. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – № 3 (30). – С. 203–209.
8. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії / М. Мельник // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 7. – С. 67–72.
9. Машковська І. Антикорупційні ініціативи та шляхи їх реалізації в Україні / І. Машковська // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – Вип. 19. – С. 138–144.
10. Мірошник Ю. Організаційно-правові заходи протидії корупції в органах державної влади та управління / Ю. Мірошник // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 16. – С. 138–145.
11. Рогульський С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С. Рогульський. – К., 2005. – 187 с.
12. Гвоздецький В. Корупція – як соціальне, психологічне і моральне явище / В. Гвоздецький // Юридична наука. – 2012. – № 3. – С. 161–167.